

Cumhuriyet Döneminde Kurumsallaşan Bir Temel Sağlık Hizmet Alanı: Hemşirelik

Institutionalization of Nursing Care in Republic Period as a Primary Health-Care Area: Review

Mustafa Yahya METİNTAŞ,^a
Selahattin ÖNDER,^a
Ömür ELÇİOĞLU^b

^aTürkiye Cumhuriyeti Tarihi AD,
Tarih Bölümü,
^bDeontoloji AD,
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi, Eskişehir

Geliş Tarihi/Received: 25.04.2012
Kabul Tarihi/Accepted: 28.01.2013

*Bu çalışma, Ege Üniversitesi tarafından
düzenlenen Atatürk Dönemi Sağlık Kongresi
(1920-1938) (6-9 Kasım 2007, İzmir)'nde
bildiri olarak sunulmuştur.*

Yazışma Adresi/Correspondence:
Mustafa Yahya METİNTAŞ
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi,
Cumhuriyeti Tarihi AD,
Tarih Bölümü, Eskişehir,
TÜRKİYE/TURKEY
mmetintas@hotmail.com

ÖZET Kurumsallaşmaya 19. yüzyılda başlayan hemşirelik, zaman içinde koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetinde sağlık ekibinin en önemli unsurlarından biri haline gelmiştir. Hemşireliğin önder-simbol ismi olan Florence Nightingale, 1854 Kırım Harbi'nde Türkiye'ye gelmiş, uzun süreli özve-rili hizmetleri olmuştur. Ancak ülkemizde bu tarihlerde hemşirelik kurumu oluşmamıştı. Bu konudaki ilk çalışma 1912 yılında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin "hemşire okulu açma kararı" ile baş-ladı. Fakat, Balkan Savaşının çıkması sebebiyle bu karar uygulanamadı. O tarihlerde İstanbul'da Kadırga Ebe Okulu yanında 6 ay süreli gönüllü hastabakıcı kursları yürütülüyordu. Birinci Dünya Savaşında, savaş hekimliğinin zorlaması ile Alman eğitici hemşireler İstanbul'a gelmiş, Zeynep Kamil Hastanesi'nde hem çalışmış hem de hastabakıcı hanımları eğitmişlerdi. Cumhuriyetin kuru-luşunu takiben hükümet, sağlık hizmetlerindeki önemli eksiklikleri hızla ele almış ve 1924 yılında İstanbul'da toplanan Kızılay Kongresi'nde modern bir hemşire okulunun açılmasına karar vermiş-tir. Bu karar için Dr. Besim Ömer, Ziya Nuri, Eczacı Ethem Pertev'den oluşan bir komisyon kurul-muş, okul müdürlüğüne Gureba Hastanesi Başhekimisi Dr. Ömer Lütfi Efendi getirilmiştir. Böylece ilk hemşirelik okulumuz 21 Şubat 1925 tarihinde Kızılay Özel Hemşire Okulu ismiyle açılmıştır. Ül-kemizdeki sağlık teşkilatlanması geliştikçe, artan hemşire ihtiyacını karşılamak üzere 1925-1949 yılları arasında değişik illerde 3 hemşire okulu daha açılmıştır. Böylece 1923 yılında eğitimli hem-şire yokken, 1940 yılında ülke genelinde hemşire sayısı 405'e ulaşmıştır

Anahtar Kelimeler: Sağlık hizmetleri; hemşirelik; tıp tarihi

ABSTRACT The nursing, which has began to institutionalization in 19th century, became a most important component of preventive and therapeutic health-care services over time. The leader-symbol name of the nursing, Florence Nightingale, have arrived to Turkey at the time of Kırım War in 1854 and worked unselfishly for a long time. However, the were no nursing institution in our country at that time. In this regard the first attempt was by Hilal-i Ahmer Union in 1912 with deciding to "open a nursing school", but it was not put into effect because of Balkan War. In addition to the Kadırga Midwifery School, 6-months length voluntary almoner training courses have been carried out in Istanbul at that time. At the time of 1st World War, German educator nurses have came to Istanbul by the enforcement of the doctors and they have both worked at Zeynep Kamil Hospital and trained the almoner women. After the declaration of republic, the governance has immediately addressed the major deficiency in health-care services and it was decided to open a modern nursing school in 1924 Kızılay Congress in Istanbul. For this purpose, a commission was appointed which included Dr. Besim Ömer, Ziya Nuri and Pharmacist Ethem Pertev, and the di-rector was the head doctor of Gureba Hospital, Dr. Ömer Lütfi. Thus, the first nursing school in our country was opened in 21 February 1925 with the name of Kızılay Private Nursing School. With the improvements recorded in the organizational structure of the health, 3 additional nursing schools were opened in distinct cities between the years 1925-1949 to satisfy the increasing nurse need. Then, while there were no educated nurses in the year 1923, the number of nurses through-out the country reached to 405 in the year 1940.

Key Words: Health-care services; nursing; history of medicine

Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2013;21(2):102-10

İnsan; hassas, duygusal, daima çevresinden ilgi, güler yüz, tatlı söz bekleyen, alıngan eğilimli bir yapıya sahiptir. İnsanın bu hali hastalık, üzüntü, sıkıntı ve yaşlılık dönemlerinde daha da artar. Nitekim anonim bir şairin dilinden hasta şu mısralar ile:

“Hastanın halinden ne bilir sağlar,
Yatak melül, mahzun yastık kan ağlar.”

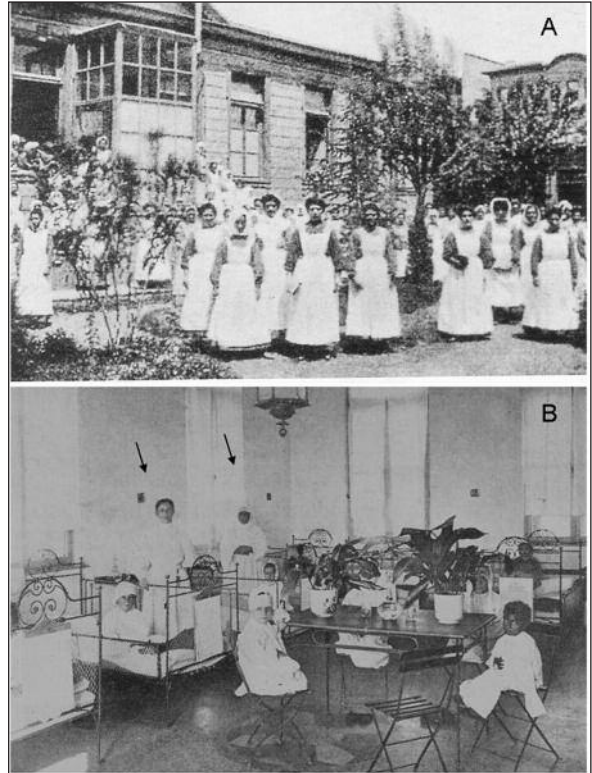
Ümitsizliğini, karamsarlığını, bezginliğini, sitem dolu sözlerle dile getirmeye çalışıyor. Hasta hastalıktan ziyade halinin anlaşılmasından şikâyetçi, belki de beklediği ilgiyi çevresinden göremedi, zamanının yokluğu ve görevi nedeniyle beklediği ilgiyi doktordan da göremedi.

İşte o ümitsiz ve çaresiz hastaya ancak, mesleğinin özü olması nedeniyle kalbinde yardım etmiş olmanın zevkini ve huzurunu duyan, özün işleviyle de hastanın ızdırıp ve üzüntüsünü paylaşmasını bilenler yardım edebilir. Onlar da hasta ve hasta yakını ile en iyi iletişim içinde olan hemşireler ya da hekimler olsa gerektir. İlerde detaylarıyla anlatılacak olan Hemşire Florence Nightingale’in dünyaca meşhur olması, isminin saygıyla anılması, adına hastaneler, okullar, müzeler açılması, kendisiyle görüşülebilenin “şeref” kabul edilmesinin sebebi, 1854 yılında İstanbul’da, Kırım Savaşında Türk, İngiliz, Fransız yaralılarına ayırım yapmadan gösterdiği şefkat, merhamet ve fedakârlıktır. Bu dönemdeki çabası, Florence Nightingale’in isminin abideleşmesine sebep olmuş bu da hemşirelik mesleğinin süratle gelişmesini sağlamıştır. Bu şekilde Florence Nightingale bütün dünyada modern hemşireliğin kurucusu kabul edilmiştir.¹

HEMŞİRELİK TARİHİ

İnsanlığın, şefkatli ve maharetli ellerden beklediği “hasta bakımı”, tıpkı hekimlik gibi çok uzun bir geçmişe sahiptir. İlk çağlarda kabile başkanları, kabile veya köy sihirbazları, rahipler gibi önemli kişiler, hasta bakım ve iyileştirme işlerini de üstlenmişlerdi. Tababete ait ilk uygulama kayıtlarının, milattan yüzlerce yıl önce eski Mısır’da, Eski Yunan ve Hint uygarlıklarında tutulduğu, bu uygarlıklarda hasta bakımı için hastanelerin kurularak işletildiği bildirilmektedir.^{2,3}

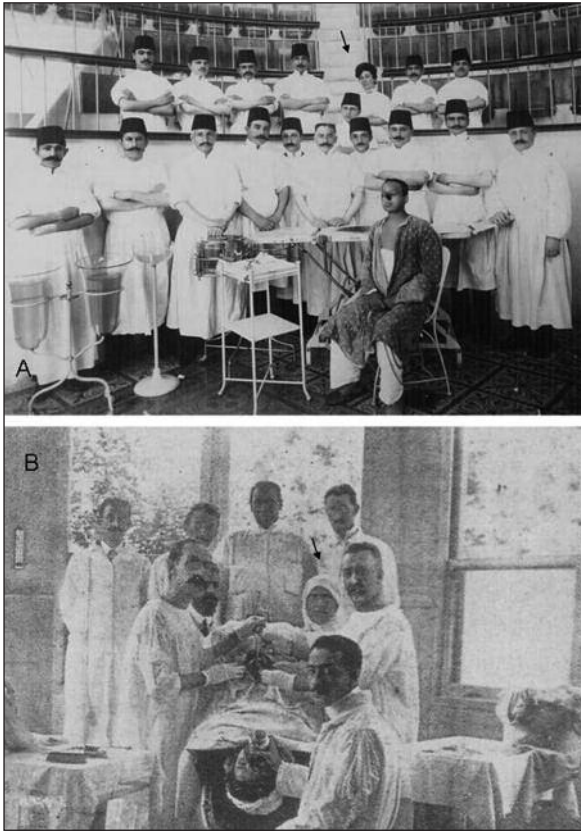
Türklerde ise Orta Çağ’ın başlangıcından itibaren hastalara hastanelerde bakıldığı bilinmektedir. Sağlık konusuna, belki de o yıllar için tüm dünyada bilinen en büyük önemin Selçuklular tarafından verildiği kabul edilir. Selçuklu Sultanı ve aile çevresi, hayırsever zenginler, toplum sağlığı için hastaneler, şifahaneler kurmuşlardır. Sadece Kayseri’de Sultan eşleri tarafından kurulmuş organize çalışan, mesleki ve bilimsel anlamda ilk tıbbi kuruluşlar kabul edilebilecek iki adet şifahane vardır. Yine Selçuklular toplumsal yapıda ağırlıklı yeri olan göçer hayat nedeniyle develerle seyyar hastaneler teşkil ederek hasta tedavisini yerleşik olmayanlara da yani tüm topluma ulaştırmaya gayret etmişlerdir. Bu şifahaneler ile bakım evlerinde kadın ve erkek personel birlikte çalışmışlardır. Personelin eğitimi ve istihdamı usta-çırak ilişkisi şeklinde olmuştur.³

RESİM 1: 1900’lü yılların başlarında Hamidiye Eftal Hastanesi’nden çeşitli görüntüler:

A. Çocuk hasta kliniği önü, **B.** Çocuk koğuğu içi.

(Fotoğraflar “Altıntaş A. Türkiye’de Hemşireliğin Başlangıcı. Ed.: Hatemi H, Altıntaş A. Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları. İstanbul: CSA Global Publishing, 2006:167-173”den alınmıştır).

RESİM 2: 1900'lü yıllarda iki ameliyat görüntüsü:

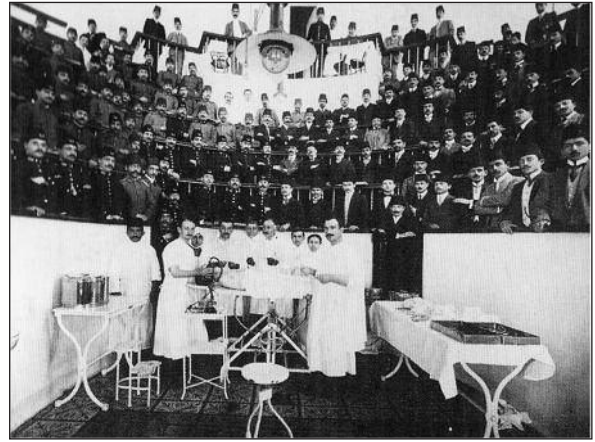
A. Haydarpaşa Hastanesi'nde Dr. Cemil Topuzlu ve ekibi ameliyata hazırlanıyor. **B.** Eftal Hastanesi'nde Dr. Ahmet Nurettin Bey bir kadın hastalıkları ameliyatına başlarken ekibi ile birlikte, Hemşireler fotoğraflarda ok ile gösterilmiştir. Hemşirelerden başı açık olanlar Alman, kapalı olanlar Türk hemşirelerdir.

(A işaretli fotoğraf "Türk Tıbbının Kahramanları. İstanbul: Organon İlaçları AŞ, 2002" den, B işaretli fotoğraf "Altıntaş A. Türkiye'de Hemşireliğin Başlangıcı. Ed.: Hatemi H, Altıntaş A. Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları. İstanbul: CSA Global Publishing, 2006: 167-173'den alınmıştır)

Osmanlı Devleti'nde de sağlık hizmetleri, hekimbaşlık yönetiminde küçümsenmeyecek bir işlerliğe sahipti. Daha II. Bayezid döneminde, Enderun Mektebi şifhanesinde çalışan ve kendilerine "Ana" diye hitap edilen kadın hastabakıcıların ve hasta bakıcılığı kurumunun var olduğunu biliyoruz.⁴ Osmanlı Sarayı'nda hassa hekimlere yardımcı olarak çalışan kadın hasta bakıcılar olduğu belirlenmiştir.³ Ayten Altıntaş'ın yaptığı araştırmaya göre, Osmanlı Devleti'nde sivil ve askeri hastanelerde 1800'lü yıllarda kadın hastabakıcıların görev yaptıkları, hastanelerin yıllık salnamelerinden ve günlük tutulan cetvellerinden anlaşılmaktadır. Bu salname ve cetvellerde görevli

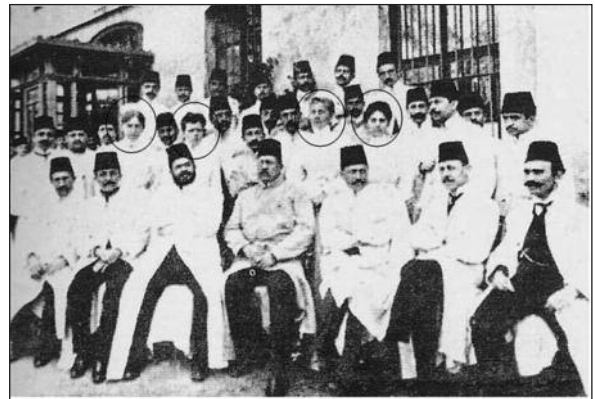
kadın hastabakıcıların isimleri, görevleri, aldıkları ücretler, göreve giriş ve çıkış tarihleri yazılmaktadır.⁵ O yıllarda İstanbul'da kurulan ve halen hizmete devam eden en önemli iki hastaneden Gureba (garipler) Hastanesi ve Zeynep Kamil Hastanesi kayıtlarında, hastalara kadın hastabakıcıların bakım yaptıkları çok açık şekilde görülmektedir (Resim 1-4).

1843 yılında Tıbbiye'ye bağlı "Ebe Okulu" İstanbul'da kurulmuş, bu okul ilk mezunlarını 1846 yılında vermiş ve görülen eğitim eksikliklerini gidermiştir.⁶ Bu eğitimler Dr. Besim Ömer Paşa (Akalin) tarafından çok daha yoğunlaştırılmıştır.⁷ Kuşkusuz bu dönemlerde kadınlar tarafından veri-

RESİM 3: 1900'lü yılların başında Dr. Cemil Topuzlu ameliyatta

(Türk Tıbbının Kahramanları. İstanbul: Organon İlaçları AŞ, 2002'den alınmıştır).

RESİM 4: 17 Mayıs 1907 Gülhane Askeri Hastanesi doktor ve hemşireleri. Daire içinde gösterilenler Alman hemşirelerdir.

(Fotoğraf "Türk Tıbbının Kahramanları. İstanbul: Organon İlaçları AŞ, 2002'den alınmıştır).

len hasta hizmetleri bugünkü anlamda “hemşirelik” olarak değerlendirilemez ancak, bu gelişmeler “hemşirelik kurumu” için bir gereksinimin gelişme süreci olarak değerlendirilmelidir. Hemşire tanımı ilk kez 19. yüzyılın ortalarına doğru ifade edilmeye başlanmıştır. Önceki hastabakıcılık ve ebelik çalışmaları bu tanım içindeki görevleri tam olarak kapsamasına da, bir kurum olarak hemşirelik olmadığı için de hasta bakım hizmetlerini bu iki grup vermiştir. Günümüzde modern anlamda hemşirelik kurumsallaştığı için hastabakıcılık ve ebelik de ayrı tanım ve işlevlere sahip olmuştur.

Avrupa’da hemşireliğin gelişme süreci de benzer bir seyir gösterir. Türkiye’de ve Dünya’da hasta hizmetleri seyrinin bugünkü anlamda “hemşirelik kurumu”na doğru şekillenmesi 19. yüzyıl’ın ikinci yarısına doğru olmuştur.

MODERN HEMŞİRELİĞİN BAŞLANGICI VE GELİŞMESİ

Modern hemşireliğin kurucusu kabul edilen Florence Nightingale İngiliz vatandaşı olup, 1820-1910 yılları arasında yaşamıştır. O, parlak zekâsı olan, zengin, ailesi ve güçlü insanlardan meydana gelen çevresinin etkisi ile iyi yetişmiş ve daima insan haklarını savunan biri olarak bilinir. O’nun yaşam felsefesi; “daha yaşanılabilir bir dünya gerekiyor, bu dünya bize başlanmaz, biz çalışma ve gayretimiz ile onu değiştirelim” dir.^{1,8} Florence Nightingale, hasta bakımının başarılı olabilmesi ve ölümlerin azaltılabilmesi için hastabakıcılardan farklı olarak kurumsal eğitim almış ve iyi yetiştirilmiş hemşirelerin hastanelerde yaygın olarak görev yapmaları gerektiğini ileri sürerek, vatandaşı olduğu İngiliz kamuoyunda giderek bilinen bir iş yapmaya başlamıştır.

Florence Nightingale’i esas meşhur eden olay, 1853’te başlayan Kırım Savaşı’dır. Bu savaşta Osmanlı Devleti müttefikleri olan İngiltere ve Fransa ile birlikte Rusya’ya karşı savaşmıştır. Savaşta yaralananlar için İstanbul’da Selimiye, Maltepe ve Davutpaşa Kışlaları hastane olarak tahsis edilmiştir. Fransız yaralılara daha iyi bakıldığı, İngiltere’nin bu konuda yetersiz olduğuna dair basın haberleri üzerine İngiltere Hükümeti hemen hare-

kete geçer. Hemşirelik hususundaki tartışmaları başlatarak ayrı bir meslek dalını oluşturmaya çalışan, bu nedenle ünü kısmen yayılmış olan Florence Nightingale’i, İngiliz Hükümeti bütün İngiliz Hastaneleri Kadın Hastabakıcıları Genel Müdürlüğü’ne atar ve emrine rahibeler ve sivil hastanelerden seçilen iyi yetişmiş 38 hastabakıcı vererek 1854 yılı Ekim ayında İstanbul’a gönderir. Bu ekip, Üsküdar Selimiye Kışlası’nda göreve başlar.³ Florence Nightingale ilk kez tanımlamaya çalıştığı hemşirelik hizmetinin uygulamalarını bu sırada başlatır. Hemşireler şartların zor olmasına rağmen fedakârca çalışırlar. Özellikle Nightingale, gece gündüz demeden bütün hastaneleri dolaşır ve İngiliz-Türk ayırt etmeden tüm yaralı ve hasta askerlerle ilgilenir. Ağırlıklı olarak yara enfeksiyonları bakımı, kolera, tifüs, sıtma ve dizanteri ile savaşırlar. Onun ve ekibinin gayretleri sonrası yaralı askerler arasındaki ölüm oranı %42’den %20’ye dramatik bir biçimde düşer.^{1,3} Artık Florence Nightingale’in ısrarla öne sürdüğü tezler doğrulanmıştır.

Florence Nightingale 1856’da savaş bitince İngiltere’ye dönmüş ve çalışmalarını orada sürdürmüştür. O’nun çok arzu ettiği hemşirelik okulu, 1860’da “Florence Nightingale Hemşire Okulu” adıyla açılır. Bu çok arzuladığı güzel günden sonra uzun yıllar daha yaşar, mesleğinin daha da gelişmesi için çabalarını sürdürür ve 1910 yılında, 90 yaşında hayata veda eder. O’nun hatırasına bütün dünyada, modern hemşireliğin başlangıcı olarak “Kırım Savaşı’nın başladığı tarih olan 1854 yılı” kabul edilmektedir.^{1,5,9}

1868 yılında Osmanlı İmparatorluğu içinde, “hepimiz kardeşiz” sloganı ile devletin ilgi alanı içindeki tüm insanlara sağlık hizmeti sunmak üzere Hilal-i Ahmer Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyetin 50 üyesinden 10’u eşit şartlarda üye olan kadınlardan oluşmuştur. 93 Harbi olarak da bilinen Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) sırasında yeniden organize edilerek güçlendirilmeye çalışılan cemiyet, savaş sonuna kadar 9 mobil hastane ve İstanbul’da 4 yardım istasyonu ile bir yılda 25 000 hasta ya da yaralıya hizmet vermiştir. Bu dönemde cemiyet içinde gönüllü görev yapan çok sayıda kadın hastabakıcı vardı.¹

Amerika Birleşik Devletleri'nde de hemşirelik tartışmaları 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde yoğunlaşır. New York'da hastabakıcı olarak çalışan Louisa Schyler ve arkadaşları hemşirelik kavramını ve gerekliliğini tartışmaya açarak 1872 yılında bir "hasta yardım derneği" kurarlar. Bu grup, 1873 yılında topladıkları yardımlarla Bellevue Hemşirelik Okulu'nu açar. Ancak, Birleşik Devletler'inde düzenli ve yaygın hemşirelik eğitimi 1893 yılından itibaren başlar.¹

TÜRKİYE'DE MODERN HEMŞİRELİK

OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİ

Türkiye'de modern hemşireliğin kurucusu büyük hekim Besim Ömer Paşa (Akalın)'dır.

1862-1940 yılları arasında yaşayan Dr. Besim Ömer Paşa, 1907 yılında Londra'da toplanan Uluslararası Kızılhaç Konferansı'na Hilal-i Ahmer Derneği adına katılmış ve o toplantıda şeref konuğu olarak bulunan Florence Nightingale ile tanışmıştır. Kongre boyunca, Dr. Besim Ömer Paşa ile Florence Nightingale'in sohbet ve tartışmaları Paşa'ya modern hemşirelik konusunda önemli fikirler vermiş, konu hakkında ufkunu açmıştır. Dr. Besim Ömer Paşa Türkiye'ye döndükten hemen sonra, modern Avrupa ülkelerinin hemşireliğe verdiği önemi ve Osmanlı Devleti'nin bu alandaki eksikliklerini anlatmaya, bu kavramı ilgililere tanıtmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin ömrünün sonuna yaklaştığı yıllarda 1911 yılında Trablusgarp, 1912 yılında Balkan Savaşları sırasında savaş yaralıları ya da askerlerde salgın hastalıkların büyük kırımlara yol açması, hasta bakım hizmetleri ve dolayısıyla hemşirelik hizmetlerinin ne denli gerekli olduğunu ortaya koymuştur.

Dr. Besim Ömer Paşa, daha sonra Dr. Nihat Reşat Bey ile birlikte 1911 yılında Kızılhaç'ın Washington'da tertip ettiği kongreye katılır. Bu kongre sırasında da zaten ilgi duyduğu hemşirelik mesleğindeki gelişmeleri daha da geniş bir şekilde inceleme fırsatı bulur. Dr. Besim Ömer Paşa, Türkiye'ye döndükten sonra Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne resmen müracaat ederek ülkemizde bir hemşirelik okulunun cemiyet içerisinde açılmasını

önerir.^{1,10} Hilal-i Ahmer Cemiyeti bu isteği olumlu karşılar.

Besim Ömer Paşa, Nazif Paşa, Esat Bey, Akil Muhtar Bey, Ali Galip Bey, Genel Müfettiş Ali Bey ve Baş Kâtip Remzi Bey'den oluşan bir komisyon 5 Ağustos 1911'de toplanarak önemli kararlar alırlar. Bu kararlar doğrultusunda 1912 yılında Hilal-i Ahmer Cemiyeti bünyesinde "Kadınlar İçin Hilal-i Ahmer Merkezi" kurulur. Bu merkez esas olarak hasta ve düşkün kadınlara hizmet verecektir. Hizmet veren kadınlar; hasta, yaralı bakım hizmeti verecek ayrıca; göçmenlere, esirlere, düşkünlere de yardım ve sağlık hizmeti verecektir. Çalışanların eğitimi Cemiyet tarafından düzenlenen kurslarla sağlanacaktır.¹ İstanbul'da Kadırga Semtinde 6 ay süreli gönüllü hemşirelik kursları açılır.³ Kurslarda eğitim çok ciddiye alınır, Yahya Hastanesi Başhekimisi Dr. Ali Derviş Bey'in eşi Madam Antoniette bu kursların eğitim sorumluluğunu üstlenir.¹¹ Bu kurslarda yetişen hemşireler, Balkan Savaşlarında kurulan hastanelerde çok özveriyle ve yararlı hizmetler vermişlerdir (Resim 5).

Modern anlamda hemşireliğin Türkiye'deki başlangıcını 1912 yılı olarak kabul edebiliriz. Daha önce verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, eğitilmiş, erkek ve kadın ayırımı yapmadan hastabakıcı ve ebe hizmetleri çok öncelere 1800'lü yılların başına kadar uzanıyordu. Kurumsal anlamda hemşirelik hizmetlerinin başlangıcı 1854 yılı kabul edilebilir. Eğitim belgeli ilk Türk Hemşirelerin hiz-

RESİM 5: Balkan Savaşı'nda Türk Hemşireler görev başında. Hemşireler Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne mensup gönüllülerdi; kollarındaki ay işaretine dikkat ediniz.

(Fotoğraflar "Sağlık Hizmetlerinde 50.Yıl. Ankara: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları, 1982" den alınmıştır).

met vermesi ise 1912 yılına uzanır. Bu nedenle ülkemizde modern anlamda hemşireliğin kurumsallaşması ve işlev kazanması 1912 yılı olarak kabul edilebilir. “Hemşire” tanımının ülkemizde kullanılmaya başlanmasını, Ayten Altıntaş 1910’lu yıllara dayandırır.⁵ 1900’lu yıllarda Gülhane Seririyat Mektebi ve Eftal Hastanesi’ne Almanya’dan gelen “şvester”ler, çok iyi hasta bakım ve tedavi hizmeti verirler. Hastalar, hekimler ve halk onları çok sever. Zamanla “şvester” teriminin Türkçe karşılığı olan “hemşire” deyimi, bu görevi yapanlar için kullanılmaya başlanır. Ondan önce aynı işi yapanlara “hastabakıcı” adı veriliyordu.⁵

Dr. Besim Ömer Paşa’nın gayretleri ile 1913-1914 yıllarında Darülfünun’da 5 aylık hemşirelik kursları açılmış ve bu kursları bitiren 300 kadar hemşire 1. Dünya Savaşında görev yapmıştır.¹² Bunlardan Münire İsmail, Kerime Salahur, Safiye Hüseyin Elbi Hanımlar Balkan Savaşlarında Almanya’ya giden bir gemideki Tifüslü hastaların tedavilerindeki gayret ve başarıları dolayısıyla, Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından tesis edilmiş olan Onur Madalyasıyla ödüllendirilmişlerdir (Resim 6).¹²

SAFİYE HÜSEYİN ELBİ

Safiye Hüseyin Elbi Hanım, son yıllarda derlenen bilgilerden anlaşıldığı üzere ilk modern Türk Hemşiresi olarak kabul edilir. Safiye Hüseyin Elbi, İngiltere’de Deniz Ataşesi olarak hizmet yapmış Ahmet Paşa’nın kızıdır. Öğrenimini Avrupa’da görmüş, batı kültürü ile yetişmiştir. O yıllarda İngiltere’deki hemşirelik hizmeti tartışmalarından etkilenerek, mesleği ve yaşam tercihini bu yönde yapmıştır. Ülkemize döndükten sonra Kadınlar İçin Hilal-i Ahmer Merkezi’nde görev yapmaya başlayıp, kurslara katılmıştır. Diploması olan ilk Türk Hemşire olarak tarihe geçmiştir.¹³ Balkan Savaşı’nda gönüllü hastabakıcı, Çanakkale Savaşı sırasında İstanbul’daki hastanelere yaralı taşıyan Reşit Paşa Hastane Gemisi’nde Baş Hastabakıcı olarak çalışıp, askerler arasında ismi efsane olmuştur. I. Dünya Savaşı sonrası hasta bakımı, hemşirelik eğitimi ve halk eğitimi konusunda büyük hizmetler vermiştir. Safiye Hüseyin Elbi, hizmetleri nedeni ile Fransız Kızıl Haç Başkanı Monsieur de Clousie

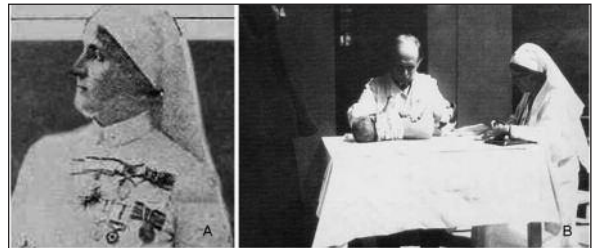
tarafından Florence Nightingale Madalyası ile onurlandırılır. Safiye Hüseyin Elbi, bu madalya ile yabancı ülkelere madalya kazanmış ilk Türk Kadını olarak da tarihe geçmiştir. Temmuz 1964’de, 83 yaşında iken meslektaşlarının kollarında hayata gözlerini yumar.¹⁴ Safiye Hüseyin Elbi, Atatürk tarafından da bir takdirname ile onurlandırılmış olup, halen ismi Gülhane Askeri Tıp Akademisi Hemşirelik Yüksek Okulu’nun bir eğitim amfisinde yaşatılmaktadır (Resim 7).

Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Hilal-i Ahmerli kadınlar zihniyet ve sosyal olarak da çağının ötesine geçmişlerdi. O sıralarda kadınlar erkekler kadar akıllı ve güçlü sayılmadıkları için erkek emrinde hizmet işlerinde çalışmalarını ya da ev işlerine bakmaları beklenirdi. Ama Hilal-i Ahmer içindeki kadınlar bu görüşü aşmış hem kendi inisiyatifleri ile çalışabiliyor, kararlar verebiliyor, organizasyonlar kurabiliyor hem de erkek-kadın birlikte çalışıp kadınlar erkek, erkekler kadın hasta

RESİM 6: 1915 yılı Galatasaray Lisesi Bahçesi’nde hemşirelerimizden bir hatıra fotoğrafı.

(Ahmet Yurttakal’dan alınmıştır).

RESİM 7: Askerlerin kurtarıcı meleği, modern anlamda eğitilmiş meslekten ilk Türk Hemşiresi Safiye Hüseyin Elbi: **A.** Madalyaları ile, **B.** Dr. Besim Ömer Paşa ile görev başında.

(Fotoğraflar Ahmet Yurttakal (A) ve “Türk Tıbbının Kahramanları. İstanbul: Organon İlaçları AŞ, 2002” (B)’den alınmıştır.

bakabiliyorlardı. Bu Türk sosyal hayatı için çok önemliydi. Örneğin, Van Valisi Tahsin Uzel'in eşi Mediha Hanımın gayretleri ile Van'da bir Hilal-i Ahmer Hastanesi açılmıştı. Mediha Hanım, o hastanede I. Dünya Savaşı Doğu Cephesi savaş yaralıları için gönüllü hasta bakıcı olarak çalışmıştı. Aynı tarihlerde Haydarpaşa Hastanesi'ndeki hizmetleri nedeniyle sorumlu hemşire Hatice Çeker Hanım, Padişah tarafından "bronz hizmet madalyası" ile onurlandırılmıştı.¹¹

Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman İmparatoru 5 Alman, 2 Avusturyalı hemşireyi görev yapmak üzere İstanbul'a göndermiş ve bunlar gönüllü Türk hanımlarını eğitmiş ve Zeynep Kamil Hastanesi'nde birlikte hasta bakımı yapmışlardır.⁶

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Milli Mücadele ile birlikte Türkiye'de modern anlamda hemşireliği oluşturacak organizasyonların başladığını görüyoruz.

Yurdumuzda ilk özel hemşire okulu 1920 yılında Amerikalılar tarafından Amiral Bristol Hastanesi'ne bağlı olarak Amerikalılara hizmet vermek amacıyla açılmıştır. Eğitim süresi 2 yıl altı ay olarak belirlenmiş, daha sonra 3 yıla çıkarılmıştır. Eğitim süresi 1957 yılında 4 yıla çıkarılarak koleje çevrilmiştir. Bu okul halen eğitimini devam ettirmektedir.^{9,15}

CUMHURİYET DÖNEMİNDE HEMŞİRELİK KURUMU

Cumhuriyetin kuruluşunu takiben diğer pek çok alanda olduğu gibi, sağlık alanında ve onun bir parçası olan hemşirelik alanında da artık kurumsal gelişim hem hız kazanmış, hem gerçek niteliğine ulaşmıştır. 1924 yılından itibaren hemşire, hasta bakıcı ve ebe kavramları tamamen birbirinden ayrılır, özellikle de eğitim sistemleri farklılaşır (Resim 8).

Sağlık Bakanlığı, 1923 yılında tüm ülkede 554 hekim, 60 eczacı, 560 sağlık memuru ve 136 ebe ile hizmete başlamıştır. 1935 yılında hekim sayısı 1625'e, ebe sayısı 400'e, sağlık memuru sayısı 1365'e ulaşmış ve başlangıçta hiç kaydı olmayan 202 hemşire kayda girmiştir. Gelişme süreci o kadar

RESİM 8: 1925 yılında Haseki Hastanesi'nde Asistan Dr. Süheyl Ünver ve mesai arkadaşı hemşireler.

(Fotoğraf "Türk Tıbbının Kahramanları. İstanbul: Organon İlaçları AŞ, 2002" den alınmıştır).

hızlıdır ki dışarıdan getirilenler dâhil 1940 yılında hekim sayısı 2378'e (1923'e göre 17 yılda 4 misli) hemşire sayısı 405'e ulaşmıştır.^{8,10}

KIZILAY HEMŞİRE OKULU

İstiklal Savaşında yurdumuzda hemşire yokluğunun sıkıntısını yaşayan Prof. Dr. Besim Ömer Akalın, Prof. Dr. Akil Muhtar Özden, Ord. Prof. Dr. Tevfik Sağlam, Ziya Nuri Paşa ve Haydar Keymen'in oluşturduğu bir kurul 1924 yılında İstanbul'da yapılan Kızılay Kongresi'nde, Kızılay tarafından "hemşire okulu" açılmasına karar verir. 21 Şubat 1925 tarihinde Kızılay Hemşire Okulu açılır müdürlüğüne de Gureba Hastanesi Baştabibi Dr. Ömer Lütfü Eti getirilir.¹⁶

Dr. Ömer Lütfü Eti, öğrencilerin staj yapacakları bölgeleri dikkate alarak Gureba, Haseki ve Cerrahpaşa Hastanelerine yakın Aksaray Sinekli Bakkal Sokağında bulunan Kazasker Ali Bey konağını okul haline getirir. 25 Şubat 1925'te okul hemen faaliyete geçirilir. Okul talimatnamesinin dikkat çeken önemli maddeleri şunlardır:¹⁷ "Tahsil parasızdır, mektebin bütün masrafları Kızılay Cemiyeti tarafından ödenir, öğrencilere münasip miktarda harçlık verilir, tahsil süresi 2 yıl 3 aydır."

Okuldaki ilk üç ayı ve hastanelerde geçen deneme dönemini başarı ile bitirenlerin kesin kayıtları yapıp, dersleri uygulama yaptıkları hastanelerin uzman hekimleri tarafından veriliyordu. Hemşirelik tekniği dersleri ise Gureba Has-

tanesi Alman kökenli başhemşiresi tarafından veriliyordu.¹²

1929 yılında Kızılay Genel Başkanı Refik Saydam Rockefeller Vakfına başvurarak hemşirelik konusunda bir danışman gönderilmesini istemiştir. Danışman olarak gelen Miss Cravell, Kızılay Hemşirelik Okulu'nda gerekli incelemeleri yaptıktan sonra bir rapor hazırlayarak Kızılay yönetimine sunmuştur. Raporda, okulun örgüt ve idarecilik yönünden mükemmel olduğu belirtilmiş ve şu tavsiyelerde bulunmuştur:^{12,15,16}

1. Hemşire adaylarının en az ortaokul mezunu olması,
2. Eğitim süresinin iki yıl altı aya çıkarılması,
3. Altı aylık hazırlık devresinde matematik, tarih, coğrafya, ev idaresi ve yurt bilgisi derslerinin okutulması.

1929 yılında okulda bir program değişikliği yapılmış ve ders programı şu şekilde düzenlenmiştir:¹²

- Deneme Sınıfı: tarih, coğrafya, matematik, yurt bilgisi ve ev idaresi,
- Birinci Sınıf: Anatomi, fizyoloji, fizik, kimya, bakteriyoloji, hijyen, hemşire tekniği
- İkinci Sınıf: İç hastalıkları, salgın hastalıklar, dış hastalıklar, ameliyathane tekniği, çocuk bakımı, doğum farmakolojisi, diyet.

1936 yılında Ömer Lütfü Eti müdürlükten ayrılmış, müdürlüğe Amerikalı Miss Hazel Avis Goff getirilmiştir. Bu dönemde okulun öğrenim ve idari işlerinde bazı değişiklikler yapılmıştır; öğrenim süresi üç yıla çıkarılmış, ortaokul mezuniyeti mecburiyeti getirilmiş ve okul formları değiştirilerek kep ilave edilmiştir.¹⁰

1937 yılından itibaren mezuniyet sınavları devlet sınavı adını almış ve mezuniyet törenleri yapılmaya başlanmıştır.¹² Okulda eğitim süresi 1974 senesinde 4 yıla çıkarılarak okul kolej haline getirilmiştir.

DİĞER HEMŞİRELİK OKULLARI

1939 yılında Milli Savunma Bakanlığına bağlı Gülhane Askeri Tıp Akademisi bünyesinde bir askeri hemşirelik okulu açılmıştır.

Verem Savaş Derneği 1943 yılında İstanbul Erenköy'de tüberküloz hemşiresi yetiştirmek amacı ile bir hemşirelik okulu açmış, bunu 1946'da Sağlık Bakanlığı'nın Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde açılan hemşire okulu izlemiştir. 1949 tarihinde Ankara'da da bir hemşire okulu açılmıştır. Daha sonra 1952'de Sağlık Bakanlığı tarafından İzmir, Erzurum, Samsun, Trabzon ve Sivas'ta Hemşire okulları açılmıştır.¹⁸ 1957 yılında Sağlık Bakanlığına bağlı Ankara Cebeci Ebe, Hemşire ve Laborant okulu açılmıştır. 1958'den itibaren Orta Okul sonrası, eğitim süresi üç yıl olan Hemşire okulları 4 yıla çıkarılmış ve kolej haline getirilmiştir.²

ÜNİVERSİTE DÜZEYİNDE HEMŞİRE EĞİTİMİ

Modern anlamda hemşireliğin kurucusu kabul edilen Florence Nightingale, uzun yıllar "hemşirelik kavramı" nı kabul ettirmek için çaba sarf etmiş, onun güçlü çabaları belki de bugünlere kadar bu kavramın taşınmasını sağlamıştır.

Günümüzde üniversite düzeyindeki hemşirelik eğitimi, hemşirelik kavramında ve işlevinde büyük bir değişime neden olmuştur. Eğitim hastaneleri hariç diğer tüm birimlerde ve hastanelerde yıllardır mevcut olan hemşireyi edilgen konumda tutan anlayışa bağlı mesleki uygulama şekli bugün kısmen devam etse de hemşirelik kavramı, meslekte bilimsel uygulamaların artmasına paralel olarak eski dar ve edilgen kalıplarını kırıp, olması gereken yöne doğru hızlı bir dönüşüm içine girmiştir. Kuşkusuz bu dönüşümde hemşirelik eğitiminin üniversite düzeyine ulaştırılması esas belirleyici olmuştur.

Ülkemizde, ilk kez 1955 yılında, Ege Üniversitesi bünyesinde Hemşire Yüksek Okulu açılmıştır. Bu okul, Türkiye'de olduğu kadar, Avrupa'da da ilk açılan hemşirelik yüksek okulu olması nedeniyle oldukça önem arz etmektedir. Bu tarihten ancak on yıl sonra 1965 yılında, İngiltere'de hemşirelik eğitimi üniversite düzeyine çıkaracak Sağlık Yüksek Okulu açılabilmiştir.¹⁹ 1961 yılında Ankara'da Hacettepe, İstanbul'da Florence Nightingale Hemşirelik Yüksek Okulları, 1982 yılında Atatürk Üniversitesi ve Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulları açılmıştır. 1985 yılı

İnönü'de Gülhane Askeri Tıp Akademisi bünyesinde Hemşirelik Yüksek Okulu açılmıştır.²⁰

Üniversitelerdeki bu yüksek okullar kısa süre içinde, 1968 yılından itibaren hemşirelik yüksek lisans ve doktora programları da düzenlemiştir. Ülkemizde 2002 yılı itibarıyla Hemşirelik Yüksek Okulları'nda 135 öğretim üyesi, 3089 yüksek okul öğrencisi hemşire adayı mevcuttur. Bu okullar, 1992-2002 yılları arasında 5605 lisans, 461 yüksek lisans, 148 doktora öğrencisi mezun etmiştir. 2005 yılı itibarıyla ülkemizde 70 bin hemşire görev yapmakta olup, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 2005 yılında yayımlanan VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planına göre olması gereken hemşire sayısı 212 bin olarak ön görülmektedir.^{8,20,21}

TÜRK HEMŞİRELER DERNEĞİ

Türk Hemşireler Derneği, 23 Ağustos 1933 tarihinde İstanbul'da "Türk Hastabakıcılar Cemiyeti" adı ile Dr. Besim Ömer Akalın (Paşa)'ın önerisi üzerine hastabakıcı diplomasına sahip Safiye Hüseyin Elbi, Kerime Salahor, Seniha Rauf, Zeliha Osman tarafından kurulmuştur. Safiye Hüseyin Elbi başkan, Dr. Besim Ömer Akalın fahri başkan olmuştur. 1949 yılında Dernek başkanı Esmâ Deniz'in çabaları ile Uluslararası Hemşirelik Konseyi (ICN) üyesi olmuştur. Türk Hükümeti 1967 yılında "Hemşirelik Eğitim ve Öğretimi'ne Dair Avrupa Sözleşmesi"ni imzalamıştır.

SONUÇ

Ülkemizde hemşirelik mesleğinin benimsenmesi, gelişmesi ve yaygınlaşması kolay olmamıştır. Hemşirelik kavramına uygun hizmetin başlamasına yabancı bir hemşire örnek olmuştur. Hemşire hastabakıcı işlevlerinin, Osmanlı toplumunda yaşanan uzun bir modernleşme dönemi sırasında Batı etkisi ve bazen yönlendirmesi ile yaşanan dönüşümlerle oluşturulmaya çalışıldığı bilinmektedir. Ciddi zorluklara rağmen Osmanlı Devleti'nin son yıllarında yetiştirilen az sayıda hemşire Birinci Dünya Savaşı'nda fedakârca görev yapmış ve kendilerine olan güveni boşa çıkarmamışlardır. Hemşirelik mesleğinin kurumsallaşması ve hemşire sayısının ihtiyaç nedeni ile hızla artmaya başlaması Cumhuriyet döneminde olmuştur.

21 Aralık 1925 tarihinde açılan ilk hemşirelik okulu olan "Kızılay Hemşire Okulu", ülkemizde hemşirelik mesleği için bir dönüm noktası olmuştur. Avrupa'da da ilk örnek olan Ege Üniversitesi Hemşirelik Meslek Yüksekokulu'nun 1955 yılında açılması ile birlikte hemşirelik eğitimi üniversite seviyesine çıkarılmıştır. Günümüzde hızla yaygınlaşan üniversite düzeyindeki hemşirelik eğitimi bu mesleğin akademik-bilimsel ortamlarda yapısını güçlendirmekte ve daha doğru bir biçimde şekillenmesine neden olmaktadır.

KAYNAKLAR

- Şentürk SE. Hemşirelik Tarihi. 4. Baskı. İstanbul: Can Kitapçılık-Pazarlama Yayınları; 1989. p. 60-92.
- Erdemir A, Kahya E. Bilimin ışığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları. Ankara: TDVY; 2000. p. 271-409.
- Topçuoğlu D. Hemşirelik. Unat EK, editör. Tıp Dallarındaki İlerlemelerin Tarihi. İstanbul: Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Vakfı Yayınları. No: 4; 1988. p.199-203.
- Şehsuvaroğlu BN, Demirhan E, Güreşsever CG. Türk Tıp Tarihi. Bursa: Taş Kitapevi; 1984. p. 86-144.
- Altıntaş A. Türkiye'de Hemşireliğin Başlangıcı. Hatemi H, Altınbaş A, editörler. Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları. İstanbul: CSA Global Publishing; 2006. p. 166-73.
- Şehsuvaroğlu BN. Doğum Tarihesine ve Bizde Ebelik Eğitimine Bir Bakış. Türk Jinekoloji ve Obstetrik Mecmuası 1967;4(3): 113-23.
- Hot İ. Ebelik ve Hemşirelik Eğitiminde İlk İsim. Hatemi H, Altınbaş A, editörler. Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları. İstanbul: CSA Global Publishing; 2006. p. 174-7.
- Yürügen B. Türkiye'de Hemşirelik ve Hemşirelik Eğitimi Tarihi. İstanbul Üniversitesi Bakırköy Sağlık Yüksek Okulu. Gaziantep: 10 Mayıs; 2005. p. 1-8.
- Abay F, ve ark. Hemşirelerin Türk Hemşireler Birliğine Dair Görüşlerinin İncelenmesi. Türk Hemşireler Dergisi 1985;35(2): 19-26.
- Sağlık Hizmetlerinde 50. Yılı. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayınları; 1982. p.10-1.
- Akgün SK, Uluğtekin M. Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a. Ankara: Beyda Basımevi; 2000. p. 42-68.
- Yeniaras O. Türkiye'de Kızılay Tarihine Giriş. İstanbul: Kızılay Bayrampaşa Şubesi Yayını; 2000. p.117-22.
- Behmoaras L. Mazhar Osman, Kapalı Kutudaki Fırtına. 3.Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi; 2001. p. 231-32.
- Yurtakal A. Tuncay Yılmaz'le Gelibolu'yu Anlamak. Yakın Tarihimiz-Milliyet Gazetesi Kültür Eki, 2001; Fasikül 25: 395.
- Erhan S.Hemşirelik Tarihi. İstanbul: Divan Matbaacılık; 1978. p. 54-85.
- Bırol L. Kızılay Hemşireleri, 50 Yıl İnsanlık Hizmetinde. Ankara: Doğu Matbaası; 1975. p.22-67.
- Ergin O. Türk Maarif Tarihi. Cilt 5. İstanbul: Eser Matbaası; 1977. p. 21-31.
- Ökdem Ş, Abbasoğlu A, Doğan N. Hemşirelik Tarihi, Eğitimi ve Gelişimi. Ankara Üniv. Dikimevi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Yıllığı 2000;1(2):5-11.
- Erdil F. Cumhuriyet Döneminde Hemşirelik. Atatürk'ün Ölümünün 62. Yılında Cumhuriyet Türkiye'sinde Bilimsel Gelişmeler Sempozyumu, 8-10 Kasım 2000, Ankara: 2001, s.93-106.
- Ulusoy MF. Türkiye'de Hemşirelik Eğitiminin Tarihsel Süreci. Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 1998;2(1):1- 8.
- Devlet Planlama Teşkilatı. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. Ankara: 2005. p. 90.